

УДК 261.47

**С. А. Шапранський,**

*кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології  
Національного університету «Острозька академія»*

## **КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

*У статті досліджено державно-церковні відносини у країнах Європи, що межують з Україною. Автор окреслює основні аспекти регулювання взаємодій між державою та церквою у Польщі, Білорусії, Молдові, Румунії, Угорщині, Словаччині та Росії на основі їх конституційно-правової бази. Виголоюються пропозиції щодо врахування досвіду зазначених країн для удосконалення сучасної моделі державно-церковних відносин в Україні.*

**Ключові слова:** державно-церковні відносини, релігія, Конституція, країни Центрально-Східної Європи.

## **КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ОТНОШЕНИЙ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ**

*В статье раскрыты вопросы государственно-церковных отношений в странах Европы, граничащих с Украиной. Автор определяет аспекты регулирования взаимоотношений между государством и церковью в Польше, Белоруссии, Молдове, Румынии, Венгрии, Словакии и России на основе их конституционно-правовой базы. Высказываются предложения по учету опыта указанных стран для сбалансирования современной модели государственно-церковных отношений в Украине.*

**Ключевые слова:** государственно-церковные отношения, религия, Конституция, страны Центрально-Восточной Европы.

## **CONSTITUTIONAL CHURCH-STATE RELATIONSHIPS OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE**

*The articles devoted to the review of Church-State relations in European countries, which bordering with Ukraine. The author outlines the main aspects of relations regulation between state and church in Poland, Belarus, Moldova, Romania, Hungary, Slovakia and Russia on the basis of their constitutional and legal base.*

*Suggestions on how to consider the experience of these countries to create a modern model of church-state relations in Ukraine.*

**Key words:** *Church-state relations, religion, the Constitution, Central and Eastern European Countries.*

Взаємодія між державою та церквою розпочалася відразу після виникнення цих важливих інститутів. Історичний процес доводить, що релігія може бути одним із головних чинників об'єднання народу, державотворення, завдяки ній може зміцнюватися міжнародний авторитет країни тощо. Водночас, окрім консолідуючого впливу, релігійні переконання неодноразово ставали гострим каменем спотикання між різними релігійними конфесіями, що безпосередньо відображало стабільність держави, адже релігія як певна світоглядна система, що віддзеркалює людську мораль та цінності дуже гостро впливає на світосприйняття, соціальні порядки. Тому будь-які дії що хоч якось обмежують право або свободу віросповідання, призводять до соціального невдоволення, що безпосередньо впливає на сталість політичної громади та на ситуацію в країні загалом. Крім того, релігія може використовуватись як інструмент впливу на соціум, а церковна може бути виразником національних міфів, що стимулюють об'єднання громадян.

Отже, одним із важливих напрямків державної діяльності є впровадження державної політики у справах релігії, функціонування державних структур з питань релігії та церкви та закріплення взаємовідносин між державою та церквою у відповідній законодавчій базі, яка б гарантувала релігійні права, рівність церкви і т.д. Зауважимо, що значний вплив на державно-церковні відносини мають історичні традиції, соціокультурне середовище та політичні режими окремих країн.

Державно-церковні відносини мають давню традицію вивчення, але як суспільний, так і науковий інтерес до питань взаємин держави і церкви тільки зростає в силу сучасних суспільних відносин, що характеризуються збільшенням ролі церкви у державі, політиці, громадському житті та навпаки. Різноманітні аспекти взаємин між державою та церквою висвітлені у працях українських вчених С. Здіорука [7], В. Єленського [3, 4], Л. Филипович [30], А. Слупської [27], М. Палінчака [20, 19, 21], О. Саган [26]. Зазначені наукові студії стосуються окремої європейської країни з її проекцією державно-релігійних відносин на українські реалії. Варто також згадати праці європейських дослідників, але, як і у попередньому випадку, вони не носять системного і цілісного характеру. Це доробок Л. Стан [36; 37], Ф. Тулкенса [38], П. Торока [37] та ін.

Отже, метою цієї статті є аналіз конституційно-правового забезпечення державно-церковних відносин у країнах, що межують з Україною. Водночас, науковий інтерес представляє з'ясування особливостей зазначених процесів, а також виокремлення позитивного досвіду для удосконалення української концепції державно-церковних відносин.

Основними джерелами дослідження конституційно-правового забезпечення державно-церковних відносин у країнах, що межують з Україною є їх законодавчі акти – Конституції та закони, що регулюють питання релігії.

Формат державно-церковних відносин у країнах Центрально-Східної Європи залежить від конкретних історичних умов, а також від ролі церкви у розвитку державності та культури тієї чи іншої країни [1]. Дослідники виділяють для вказаного регіону дві найбільш характерні моделі державно-віросповідних відносин – сепараційну та коопераційну [30]. Сепараційна модель декларує здійснення ліберального стандарту релігійної свободи у його повному обсязі і розглядає релігійне життя як вільний ринок, регульований лише конкуренцією.

У межах сепараційної моделі іноді виокремлюють дві складові – антагоністична та неантагоністична [27, с. 190]. Перший варіант спрямований на обмеження прав релігійних організацій з боку держави, невизнання за ними статусу юридичної особи, проголошення атеїзму державною ідеологією тощо. Неантагоністична модель декларує вільне співіснування держави та релігії при безпосередній конкуренції в рамках правового поля. Держава втручається у релігійні справи лише у випадку загрози національній безпеці.

Коопераційна ж модель передбачає партнерство для досягнення спільних цілей при взаємній незалежності сторін, тобто «демократичний союз церкви і держави». Ця модель найбільш широко реалізована у європейських країнах з більшістю католицького населення. Щодо співпраці держави та церкви за коопераційної моделі, слушно виглядає теза Г. Друзенка, що коли інтереси держави та церкви збігаються у певному сегменті життя (здійснення соціальних, культурних чи освітніх проектів), держава та окремі релігійні організації (чи церкви як об'єднання релігійних організацій) виступають у ролі партнерів [2].

Модель державно-церковних відносин будь-якої країни базуються на положеннях її Основного Закону та сукупності діючих нормативно-правових актів з огляду на історичні та духовно-культурні особливості співіснування церкви та держави. Спробуємо детальніше зупинитися на особливостях конституційно-правового забезпечення

реалізації принципів співпраці держави та церкви в країнах Центрально-Східної Європи.

Конституція Словацької Республіки [15], яка вступила у дію з 1 січня 1993 р. у статті 24 гарантує свободи для громадян і релігійних об'єднань у межах правового поля і історико-культурних традицій, що склалися у попередні століття. До таких свобод відносяться: 1) свобода думки, совісті, релігії і віри, що включає й можливість змінити релігію чи віру або не сповідувати жодної релігії. 2) Кожен має право вільно відправляти свою релігію або віру індивідуально чи спільно з іншими особами, приватно або публічно, шляхом участі у богослужіннях, здійсненні релігійних ритуалів, дотримання обрядів. 3) Церкви та релігійні громади самостійно управляють своїми справами, зокрема, засновують свої органи, визначають своїх духовних осіб, забезпечують навчання релігії і засновують монастирі та інші церковні установи, незалежні від державних органів. 4) Обмеження здійснення прав, передбачених пунктами 1–3, можуть бути встановлені тільки законом, якщо такі заходи необхідні в демократичному суспільстві для охорони громадського порядку, здоров'я і моральності, або прав і свобод інших осіб.

У положеннях Основного Закону чітко прописані можливості вільно сповідувати будь-яку релігію при умові, що вона не загрожуватиме національним інтересам чи особистій свободі інших громадян. Зазначені права носять абсолютний і беззаперечний характер – їх не можна заборонити жодним законодавчим актом.

Враховуючи, що переважна більшість віруючих словаків сповідує католицизм, керівництво країни зробило низку необхідних кроків з метою законодавчого врегулювання відносин з Ватиканом. Їх особливістю є те, що між країнами не існує конкретного договору – конкордату, натомість він замінений системою спільних угод, які визначають принципи взаємовідносин Словацької Республіки та Апостольської Столиці: «Про польові ординаріати для армії і поліції»; «Про вивчення релігії і про католицьку освіту» [25, с. 515].

Словаччина є доволі молодим державним утворенням і власне тому досвід Братислави варто розглядати як один з можливих зразків для України. Словаччина тривалий час не мала власної державності, перебуваючи у складі інших, більш сильніших політичних інституціях, не маючи таким чином можливості реалізувати власні національно-духовні потреби погоджуючись на ті правила, які нав'язувалися центральною владою тих держав – до складу яких вона входила.

Отримавши можливість розбудови власної державності, центральна влада вибудовувала вертикаль стосунків держава-церква фактично з

нуля. Вибираючи модель взаємовідносин уряд прийняв позицію більшості суспільства і надав католицизму націєтворчий – консолідуючий статус. Що ж до інших віросповідань, то держава не гарантує жодному з них особливих преференцій декларуючи принцип «рівних можливостей».

Специфікою духовної складової словацького суспільства є ставлення до ісламу. Незважаючи на те, що у країні проживає близько 6 тис. сповідників пророка Мухамеда, вони не мають жодної офіційної мечеті [35]. Поясненням цього факту є те, що словаки не вважають іслам традиційною для них релігією і близько 70 % жителів країни виступають проти відкриття будь-яких мусульманських інституцій. Звичайно, цей факт не повною мірою відповідає принципам європейського демократизму та словацьким конституційним нормам, а з іншого боку йти у супереч думки переважної частини населення може призвести до дестабілізації ситуації у суспільстві. Звичайно, що зрештою питання надання мусульманам статусу релігійної організації буде вирішено позитивно, зважаючи на європейську тенденцію толерантного ставлення до послідовників ісламу, але той факт, що держава намагається регулювати релігійну сферу, зважаючи на думку населення, свідчить про керованість зазначених процесів і про прагнення центральної влади забезпечувати національні інтереси переважної більшості населення, а не йти на поступки окремо взятої громади лише заради збереження ознак демократії.

Ще однією країною у якій переважна більшість населення сповідує католицизм є Польща. Згідно з її Конституцією [12] від 2 квітня 1997 р., церкви та інші віросповідні союзи є рівноправними. Публічна влада дотримується неупередженості у питаннях релігійних та інших переконань. Відносини між державою та релігійними організаціями будуються на принципах автономії та взаємодії задля утвердження особистісного і суспільного блага. Хоча, уже в Преамбулі до тексту Конституції зазначається пріоритетність християнства по відношенню до інших релігій «за збереження спадщини якого боролосся не одне покоління поляків». Водночас у інших статтях декларуються принципи віротерпимості та позаконфесійності.

Так, у статті 25 наголошується на рівноправності усіх віросповідних рухів та церков у державі. Влада зберігає безпристрасність щодо релігійних переконань. Відносини між державою і церквами та віросповідними союзами формуються за принципом поваги їх автономії. Ця стаття передбачає наявність міжнародного договору з Ватиканом, а також регулює питання з іншими церквами через систему договорів з Радою Міністрів Польської республіки.

У липні 1993 р. уряд Польщі та Ватикан підписали широкомасштабний конкордат [34], яким узаконили інститут військових капеланів, а також інтегрували релігійний компонент в освітній процес загальноосвітніх шкіл. До обов'язкового навчального комплексу законом про освіту введено предмет «релігія», а усім легально існуючим у країні конфесіям надано право викладати щотижня по дві години «релігії» за умови, що у класі щонайменше семеро учнів належать до цього віросповідання [9, с. 36].

Окремою статтею Конституції регулюються питання свободи совісті та релігії. Свобода релігії включає у себе сповідання релігії за особистим вибором, можливість вираження власної релігійності шляхом відправлення культів, участі в обрядовій практиці тощо.

Польща займає окреме місце серед наших сусідів щодо релігійної сфери. Варшава розглядає релігію (католицизм) як один з основних чинників формування нації, яка на різних етапах державотворення завжди відігравала консолідуючу функцію у суспільстві. Церква ніколи не йшла у розріз з політикою польських державотворців, а в окремих випадках вона, на відміну від політиків, закликала до боротьби за незалежність будучи чи не єдиним репрезентом національної ідентичності.

Власне тому Конституція та підзаконні акти реалізують історично сформовані принципи поєднання співпраці церкви і держави, віддаючи належне католицизму як основному морально-етичному джерелу формування суспільної свідомості поляків. Що ж до інших релігій, то держава надає їм рівні можливості при взаємному усвідомленні того факту, що жодна з релігій, окрім католицизму не є визначальною в державі, а присутність «некатолицьких» вірувань відображає принципи демократичної розбудови польського суспільства в сучасних реаліях.

Викладене вище дає змогу стверджувати, що система державно-церковних відносин у Польській республіці, виходячи з положень Конституції, є коопераційною, де держава є визначальним чинником у формуванні правовідносин з церквою хоча і не применшує ролі релігії у формуванні основ польської державності. Таким чином, відносини між державою і церквою, а також їх правова регламентація у Польщі відображають історично обумовлені традиції, особливу роль Католицької церкви та католицизму як одного з основних чинників польської ідентичності.

Основний принцип державно-церковних відносин в Угорщині – світоглядний нейтралітет держави. Водночас, у своєму законодавстві вона не ігнорує особливостей релігії та церкви. Соціальна роль церков,

що склалася історично, дає достатні підстави для особливого підходу до традиційних релігійних інституцій. Щодо зазначеного питання російський дослідник Б. Шанда наводить рішення Конституційного Суду Угорщини у якому стверджується, що, диференціація допустима, якщо вона заснована на фактичних відмінностях, а рівний підхід до церков не виключає врахування реальної соціальної ролі деяких з них [32, с. 58]. Інакше кажучи, держава визнає свою відповідальність перед церквами, історична доля яких пов'язана з Угорщиною.

У 1994 р. уряд Угорщини підписав конкордат з Ватиканом (зі змінами від 2013 р.) [17]. Подібні угоди укладено з трьома іншими, традиційними для Угорщини, релігійними громадами – Реформатською, Лютеранською церквами та Союзом юдейських конгрегацій. У 1997 р. аналогічну угоду підписано з євангелічною конгрегацією «Церква віри» [7].

Церкви в Угорщині отримують державне фінансування для реалізації соціальних проєктів. У цій сфері діє Закон «Про матеріальні умови здійснення релігійної та громадської діяльності церков» (1998), за нормами якого держава дотує церкву. У галузі реституції церковного майна прийнято декілька актів, зокрема Закон «Про колишню церковну власність» (1991) встановив десятирічний термін реституції внаслідок чого, церкві було повернуто близько 6 тисяч об'єктів нерухомості.

Загалом держава у своїй політиці щодо релігії та церкви в Угорщині дотримується кількох основних принципів: 1) визнає, що церква є своєрідною, незалежною від держави реальністю; 2) відділення церкви від держави не означає її відокремлення від суспільства; 3) віросповідання беруть на себе певні громадські функції, що зумовлює їх відповідне державне фінансування.

У Конституції чітко визначено, що держава і церкви функціонують окремо. Держава співпрацює з церквами, але не втручається у їх діяльність. Проте, специфічним елементом Конституції є співпраця церков і держави заради досягнення соціального блага. При цьому поняття «соціальне благо» не є законодавчо визначене, а отже може трактуватися по-різному як зі сторони влади, так і духовними особами. У цій ситуації зрозумілим є той факт, що держава має більше ресурсів і можливостей диктувати свої вимоги церкві відповідно до концепцій внутрішньої політики.

Власне тому рівноцінними відносинами, між державою і церквою в Угорщині, назвати досить важко. Прописуючи конституційні положення про рівноцінність усіх релігій, центральна влада, водно-

час, визначає можливості регламентації духовної сфери. Тобто надає владним інституціям право втручатись у справи церкви, якщо цього вимагає потреба повноцінного забезпечення «соціального блага», рівень якого і визначає сама держава. Зазначена колізія не несе особливої загрози в демократичному суспільстві, адже держава прагне повноцінно забезпечити реалізацію принципів високих соціальних стандартів, а церква, у свою чергу, має забезпечувати високі «духовні стандарти», що у сукупності може призвести до «симфонії» взаємовідносин між державою та релігійними інституціями.

Особливістю державно-церковних відносин у Республіці Білорусь є практична відсутність зразків можливих варіантів їх розвитку, які мали б сформуватися протягом попередніх століть внаслідок процесів націє- та державотворення. Оскільки зазначені процеси керувались у білоруській нації не її репрезентами, а насаджувалися ззовні, а чи не єдиним досвідом побудови відносин «держава-церква» була атеїстична радянська модель, то після здобуття незалежності Білорусь зіштовхнулася з потребою власних напрацювань у цій сфері. Власне тому, положення Основного закону 1994 р. із останніми змінами та доповненнями від 2004 р. [10] є багато у чому суперечливими стосовно духовно-релігійних питань.

Так, у Конституції визначена теза про рівність усіх релігій і віросповідань перед законом, що саме по собі є проявом демократичного ставлення влади до питань релігії. Водночас, разом з прописуванням згаданої норми, зазначається що взаємовідносини держави і релігійних організацій регулюються законом з врахуванням їх впливу на формування духовних, культурних і державницьких традицій білоруського народу (ст. 16). Тобто держава розмежовує релігійні організації в залежності від їх культурно-історичних традицій та популярності серед білоруського населення, цим самим заперечуючи тезу про рівність усіх релігій і віросповідань перед законом [8; 23].

У 2002 р., як регулюючий документ правовідносин держави і церкви, був ухвалений закон «Про свободу совісті і релігійні організації», у преамбулі якого чітко визначено коло релігій, які сприймаються білорусами як традиційні: православ'я, католицизм, євангелічно-лютеранська церква, іудаїзм, іслам. І як влучно зазначається у спільній статті А. Попока та Ю. Решетнікова, що хоча преамбула зазначеного закону і не має юридичної дії, проте ранжирування конфесій, вплинуло на розробку низки нормативних документів [22, с. 16].

Водночас, між Республікою Білорусь та Білоруською православною церквою Московського патріархату (нині її статус знову знижено



до Білоруського екзархату Російської православної церкви) підписано договір про співпрацю (2003), в якому акцентується на актуальності тісної взаємодії обох сторін щодо вирішення завдань у сфері духовно-морального вдосконалення суспільства, а також необхідності розвитку договірно-правової бази між державою і церквою. У зазначеній угоді держава визнала православну церкву одним з найважливіших соціальних інститутів, а взаємодію з нею – фактором суспільної стабільності, громадянської єдності та міжконфесійного миру на білоруській землі [7].

Церква у свою чергу визнала державу гарантом збереження духовних і культурних традицій білоруського народу, у тому числі тих, що історично сформувалися під впливом церкви, а співпраця з державою сприяє протидії псевдорелігійним структурам, які становлять небезпеку для особистості та суспільства.

Виходячи з вищезазначеного можна констатувати той факт, що норми Основного закону Білорусії є суперечливими. Держава проголошує свій світський характер і одночасно його заперечує, визнаючи за собою пріоритетність обирати ті віросповідання, які є «невід’ємними» у історичному поступі білоруської нації.

Розглянемо особливості реалізації принципів взаємовідносин держави і церкви в Республіці Молдова. Згідно чинної Конституції [11] та Закону «Про релігійні культу і їх складові частини» від 11 травня 2007 р. (останні зміни та доповненнями від серпня 2014 р.) держава визнає і гарантує право усіх громадян на збереження, розвиток і вираження своєї релігійної самобутності (ст. 10). Крім того, усі громадяни держави рівні перед законом незалежно від релігії, яку вони сповідують (ст. 16).

Окрема стаття Конституції республіки стосується поняття «свобода совісті» (ст. 31). Головна увага у ній приділена сфері діяльності релігійних культів. Базовими принципами, які лягли в основу статті, є віротерпимість, взаємна повага, відсутність проявів ворожнечі тощо. До основних положень Конституції сусідньої держави також належить ст. 35, що забезпечує можливість здобуття релігійної освіти.

Закон «Про релігійні культу і їх складові» проголошує свободу віросповідання та перераховує випадки, коли ця свобода обмежується – наявність нелегітимної мети, заходи громадської безпеки, необхідні для забезпечення громадського порядку, охорони здоров’я і моралі, або для захисту прав і свобод громадян. За Законом держава зобов’язана забезпечувати альтернативну службу для осіб, які не можуть нести військову службу з релігійних міркувань, гарантувати

використання визнаних релігійних свят для релаксації і духовного розвитку і не втручатися в релігійну діяльність культів.

Станом на 2014 р. у Молдові нараховується близько 30 зареєстрованих релігійних організацій. Держава та її установи можуть співпрацювати і укладати, там де це доцільно, угоди про співпрацю з будь-яким релігійним культом або його складовою частиною. З іншого боку, влада визнає особливу важливість і чільну роль християнської православної релігії і, відповідно, молдавської православної церкви в житті, історії та культурі народу. Усі релігійні культури мають виключне право видавати, імпортувати, експортувати і поширювати релігійну літературу, виробляти і продавати спеціальні обрядові предмети. Більше того, культури можуть створювати теологічні навчальні заклади будь-якого рівня зі статусом самостійних установ або філій.

Проаналізувавши Конституцію Республіки Молдова можна дійти висновку, що держава задекларувала в Основному законі принципи діалогу з релігійними культурами існуючими у межах країни. Цю модель можна віднести до змішаної, у ній присутні елементи як сепаратистської так і кооперативної.

Конституція Румунії [14] містить 6 статей, які стосуються питання реалізації духовних потреб населення. Кожна з них регулює окрему сферу життєдіяльності і є, у своїй основі, визначальним фактором щодо побудови державно-церковних відносин у державі.

Так, положення Основного закону забезпечують збереження за особами, які належать до категорії національних меншин своєї релігійної самобутності. Цим пунктом держава надає можливість розвиватися національним релігіям, які не є традиційними для автотонного населення декларуючи тим самим принцип забезпечення міжнародного права кожної нації на самовизначення зі збереженням її культурних та духовних традицій.

Крім того, з боку держави гарантується можливість вільно сповідувати будь-яку релігію та приймати участь у релігійних культурах, що є вільними і організовані за власним статутом на умовах встановлених законом. Культурні є автономними по відношенню до держави і користуються її підтримкою. У відношенні між ними забороняються будь-які дії, які можуть спричинити релігійну ворожнечу. Забезпечується також недоторканість віросповідання та його захист з боку держави та забороняються заклики до релігійної ворожнечі.

Держава забезпечує свободу релігійного виховання відповідно до специфічних вимог кожного культу. Цим фактом визнається і гарантується з боку влади можливість представникам різних віросповідань

обирати власну систему виховання, яка не суперечитиме їхнім морально-етичним та духовним переконанням. Основний закон Румунії надає можливість громадянам оформлювати церковний шлюб, але лише при умові реєстрації громадянського шлюбу.

Окремою статтею надається підтримка румунам, які у силу різних причин проживають за кордоном. На практиці це положення передбачає можливість фінансування реалізації духовних потреб румунів емігрантів.

Окрім Конституції, регулюючим фактором державно-церковних відносин в Румунії є Закон «Про свободу віросповідання» (2006). З моменту його прийняття в країні офіційною визнається будь-яка релігія, яка діє не менше 12 років поспіль і прихильниками якої є не менше 22 тис. адептів або 0,1 % населення від моменту останнього перепису.

Проаналізувавши положення законодавства Румунії з питань забезпечення духовно-релігійних потреб населення можна виокремити кілька моментів. Держава декларує свій світський характер і надає можливість вільно розвиватися будь-яким релігійним культурам, що існують у її межах, але при умові певної чисельності і перевірки часом. Цей факт свідчить про прагнення держави керувати суспільними процесами в духовній сфері і мати справу лише з «перевіреними» партнерами. Водночас, релігії, які не мають історичного досвіду поставлені у певні рамки. Вони можуть або залишитися на рівні окремої групи людей, які, виходячи з власних фінансових можливостей, періодично зустрічаються заради задоволення власних (індивідуальних) духовних потреб, або змушені докласти усіх зусиль, щоб їхнє вчення стало на рівні з 18 офіційно визнаними релігіями і отримати від держави матеріальні преференції.

Свобода віросповідання, рівність релігійних об'єднань, їх відділення від держави закріплені також і у Конституції Росії [13]. Відповідно до статті 14 Основного Закону – Російська Федерація – це світська держава. Жодна з релігій не може встановлюватись у якості державної чи обов'язкової. Релігійні організації відокремлені від держави і рівні перед законом. Ця концепція є, по своїй суті, єдино правильною у такій полірелігійній державі. Визнання пріоритетності тієї чи іншої духовної парадигми могло б спричинити внутрішню нестабільність з розгортанням конфлікту на релігійному ґрунті.

Разом з тим, в законодавстві відзначений і історичний аспект. Так, у преамбулі Федерального закону від 26 вересня 1997 р. «Про свободу совісті та релігійні об'єднання» йде мова про «особливу роль»

православ'я в історії Росії, у становленні та розвитку її духовності і культури, відзначається повага до християнства, ісламу, буддизму, іудаїзму. І хоча релігійні інституції отримали можливість вільно здійснювати свою діяльність у поширенні власного віровчення та у різного роду суспільній діяльності держава намагається контролювати ці процеси віддаючи перевагу більш тісному діалогу з православ'ям, а не з іншими віросповідними системами, що власне і веде до порушень ознак світськості [16; 18; 28].

На особливу увагу заслуговує також т.зв. Федеральний список екстремістських матеріалів, який формує Міністерство юстиції відповідно до рішень місцевих судів на підставі 13 статті Федерального закону №114-ФЗ від 25 липня 2002 р. «Про протидію екстремістській діяльності», а також 7 пункту Положення про Міністерство юстиції РФ та указу Президента РФ від 13 жовтня 2004 р. № 1313 [31]. Зазначений список містить 2500 позицій (станом на 1 грудня 2014 р.), переважна більшість з яких стосується релігійної сфери – це, в основному, мусульманські, неязичницькі, старообрядницькі твори; роботи сучасних езотеричних рухів тощо. Іншими словами – російська держава через регуляцію даного списку відновила т.зв. цензуру, хоча вона і заборонена Конституцією (ст. 29), а це, у свою чергу, є прямим порушенням ознак світської держави.

Але якщо розглянути ситуацію у Російській Федерації більш детально, то власне її поліетнічна специфіка вимагає більш диференційованого підходу з врахуванням регіональних особливостей, які досить часто визначають систему суспільних відносин в окремих федеративних одиницях російської держави, що, у свою чергу, не дає можливості чітко визначити модель державно-церковних відносин нашого східного сусіда. Водночас, незаперечним є той факт, що Москва намагається надати статус першості саме православ'ю вбачаючи у ньому не лише духовно-моральну підтримку внутрішньополітичних перетворень в сучасній Росії, але й віддаючи данину історії, де церква завжди йшла у ногу з політикою центральної влади.

Висновки. Кожна з проаналізованих систем державно-церковних відносин є, у своєму роді, унікальною і вибудовувалася протягом десятиріч/сторіч виходячи з історичних реалій та суспільно-політичних трансформацій. Слепе копіювання чи пряме запозичення елементів співіснування держави та церкви не надасть реального результату для України. Застосувати існуючі моделі до нашої держави практично не можливо. Не маючи власної державності протягом століть українська нація змушена була зберігати свої традиції під постійним гнітом

з боку тієї держави у складі якої вона знаходилась. У таких умовах саме релігія була носієм ідентичності нації – скарбницею традицій та самобутньої особливості. Разом з тим, входження українських земель до різних держав призвело до трансформації релігійних поглядів населення і відсутності цілісної духовно-моральної концепції українця.

Окреслена ситуація слугує потребі вироблення окремої державно-церковної моделі, яка б врахувала усі існуючі в Україні реалії, адже спроби надати перевагу одній з гілок православ'я (УПЦ, УПЦ (КП)) лише поглиблює духовну кризу українського суспільства відштовхуючи віруючих від традиційних церков, чим користуються інші християнські та нехристиянські конфесії.

### Список використаних джерел:

1. Алексеев А. Модели церковно-государственных отношений на примере традиционно католических стран / А. Алексеев // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. – Курск, 2012. – № 4 (24). – Т. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scientific-notes.ru/pdf/027-040.pdf>.
2. Друзенко Г. Випробування месіанством / Г. Друзенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://risu.org.ua/ua/index/expert\\_thought/analytic/8916/](http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/8916/).
3. Єленський В. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід / В. Єленський // Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти: у 2 т. – Л.: Свічадо. – 2001. – Т. 2. – 376 с.
4. Єленський В. Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В. Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 30–36.
5. Закон Республики Беларусь от 17 декабря 1992 г. №2054-ХІІ «О свободе совести и религиозных организациях». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws.newsby.org/documents/laws/law1241.htm>.
6. Закон Республики Молдова о свободе совести, мысли и вероисповедания №г. 125 от 11.05.2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=324889&lang=2>.
7. Здіорук С. Досвід державно-церковних відносин в постсоціалістичних країнах: уроки для України у зміцненні національної ідентичності / С. Здіорук, В. Токман. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/2.htm>.
8. Земляков Л. Религиозная ситуация в современной Беларуси / Л. Земляков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/94019>.
9. Киричук О. Європейська система регулювання державно-церковних відносин: досвід для пострадянських країн / О. Киричук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2010. – Вип. 25 – С. 32–43.

10. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://etalonline.by/?type=text&regnum=V19402875#load\\_text\\_none\\_1\\_](http://etalonline.by/?type=text&regnum=V19402875#load_text_none_1_).
11. Конституция Республики Молдова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presedinte.md/rus/constitution>.
12. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=112>.
13. Конституция Российской Федерации: Закон РФ от 25.12.1993 – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=126>.
14. Конституция Румынии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=111>.
15. Конституция Словацкой Республики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://archive.today/20130418022347/worldconstitutions.ru/archives/110#selection-137.0-137.32>.
16. Лукичев Б. К истории государственно-церковных отношений в конце XX – начале XXI века, или о чем писал Патриарх Алексий II Президентам России / Б. Лукичев // Вестник Челябинского государственного университета: история. – 2009. – № 38 (176). – Вып. 37. – С. 118–124.
17. Новое соглашение между Святым Престолом и Венгрией. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jesusgeeks.net/allnews/hristiyanstvo-i-politika?page=1>.
18. Отношения Церкви, государства и общества в России: вызовы XXI века и стратегия будущего. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1371669.html>.
19. Палінчак М. Трансформація державно-церковних відносин у постсоціалістичному суспільстві на прикладі країн Центральної Європи / М. Палінчак. – Ужгород : поліграф центр «ЛІРА», 2012. – 430 с.
20. Палінчак М. Конституційно-правовий статус релігійних організацій в постсоціалістичних країнах Центральної Європи / М. Палінчак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Ужгород, 2002. – Вип. 1. – С. 62–66.
21. Палінчак М. Система державно-церковних відносин в посткомуністичній Європі: уроки для України / М. Палінчак // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – С. 74–88.
22. Попок А. Конституційне закріплення моделей державно-конфесійних відносин у пострадянських державах / А. Попок, Ю. Решетніков // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 2 (7). – С. 11–19.
23. Религия и конфессии в Республике Беларусь. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [mfa.gov.by/upload/pdf/religion\\_rus.pdf](http://mfa.gov.by/upload/pdf/religion_rus.pdf).
24. Релігія і релігійність у посткомуністичній Європі. Цифри і факти без інтерпретацій // Людина і світ. – 1997. – Листопад-грудень. – С. 2–10.

25. Робберс Г. Государства и религии в Европейском Союзе / Г. Робберс. – М.: Институт Европы РАН, 2009. – 722 с.
26. Саган О. Держава і церква – основні моделі взаємодії / О. Саган // Релігійна свобода і історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення: [Науковий збірник]. – К., 1998. – С. 45–49.
27. Слубська А. Державно-церковні відносини: історична та сучасна ретроспекція / А. Слубська // Релігія та соціум. – 2010. – №2(4) – С. 190–193.
28. Солодовник С. Россия: официальная церковь выбирает власть / С. Солодовник // Pro et Contra. – 2013. – №3–4 (59). – С. 6–26.
29. Топчиев М. Анализ и типологизация основных мировых моделей регулирования государственно-конфессиональных отношений / М. Топчиев // Гуманитарные исследования: социология, политология. – 2013. – №3 (47). – С. 230–236.
30. Филипович Л. Державно-конфесійні і міжконфесійні відносини: від демократизації до тоталітаризації суспільства / Л. Филипович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society\\_digest/39944/](http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/39944/).
31. Федеральный список экстремистских материалов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minjust.ru/ru/extremist-materials>.
32. Шанда Б. Конституционные судебные процессы по вопросу свободы вероисповедания в Венгрии / Б. Шанда // Российский бюллетень по правам человека. – 1999. – Вып. 11. – С. 57–62.
33. Щипков А. Во что верит Россия: религиозные процессы в постперестройной России / А. Щипков. – СПб., 1998. – С. 98–125.
34. Konkordat polski z 1993 r. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3012/q,Konkordat.polski.z.1993.r.Altera.Pars>.
35. Onderčanin L. Muslim community believes, even without mosque / L. Onderčanin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://spectator.sme.sk/articles/view/51818/2/muslim\\_community\\_believes\\_even\\_without\\_mosque.html](http://spectator.sme.sk/articles/view/51818/2/muslim_community_believes_even_without_mosque.html).
36. Stan L. In search of «twin tolerations»: models of church-state relations in Romania / L. Stan, L. Turcescu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2011/03/KVUOA\\_Toimetised\\_12-Stan-Turcescu.pdf](http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2011/03/KVUOA_Toimetised_12-Stan-Turcescu.pdf).
37. Stan L. Religion and Politics in Post-Communist Romania / L. Stan, L. Turcescu. – Oxford: Published by Oxford University Press Inc, 2007 – 270 s.
38. Torok P. Hungarian church-state rjzationships a socio-historical analysis: Department of Sociology / P. Torok. – Toronto: University of Toronto, 2000 – 306 s.
39. Tulkens F. The European convention on human rights and church-state relations: pluralism vs. pluralism / F. Tulkens. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cardozolawreview.com/Joomla1.5/content/30-6/TULKENS.30-6.pdf>.